

Lapszemle.

The Hibbert Journal.

1905. évf. januári szám.

Taylor Innes („A hitvallási crisis Skóthonban“) és *dr. Watson* („Az egyházi válság Skóciában“) a történeti fejlemények, hitelvek és jogszokások figyelembe vételével az egyesült szabad egyház álláspontján tárgyalják azt a nagy pert, melyben az óriási egyházi vagyont az alig néhány kis gyülekezetből álló „szabad egyház“-nak ítélte a bíróság. S kimutatván, hogy „ennél absurdabb ítélet nincs a skót nemzet történetében“, e nagy jelentőségű ügy bölcsebb elintézését sürgetik, mely azóta meg is történt.

Pickard-Cambridge „*A dogma Krisztusa és a tapasztalás Krisztusa*“ című dolgozatában ama két vád ellen védi a liberális theológiát, hogy 1) kénytelen szakítani a scripturalis traditióval s ezért nincs hitele a theologusok előtt; 2) álláspontja tisztán negatív jellegű s ez okból nem számíthat nagyobb rokonszenre. A tanulmánynak értékes része a synoptikusok alapján megrajzolt Kr.-kép. E kérdést az orthodox álláspontból vizsgálja „Romanus“ (az áprilisi számban) „a történeti Jézus s a tapasztalás Krisztusá“-ról szóló kisebb igényű cikkében. „*A mysticismus védelme*“ — *G. W. Allen-től jelentéktelen*, — „*A világegyetem vezérfonala*“ (írta: *Newman Howard*) s „*az universum és a túlman; a hyperkosmicus világ létezése*“ c. tanulmánya *Prof. Keysernek* pedig inkább a természettudásokat érdeklő dolgozatok.

Oliver Lodge-nak *Haeckelt* bíráló cikke („Ész és anyag“) főleg a theologusra tartozó tételeket vizsgálja. H. részéről tévedés, hogy az élet, akarat és öntudat inorganicus eredetű — a spontaneus generatio egy neme, hogy a tartósság bizonyítéka a *realis* létnek, és az anyag meg az energia minden *realist* magában foglal s hogy az élet, öntudat, szabadakarat, lélek stb. az anyag és energiában levő valaminek csak attributumai, vagy functiói avagy következményei, s hogy ez a kettő alkotja nemcsak az universumot, hanem az istenséget is. *Lodge* hitvallása az, hogy egész eszünk — eszméink, fogalmaink, vágyaink, érzék-lésünk és tetteink egy bámulatos egésznek részei csupán, melynek teste a természet s lelke az Isten!

Prof. Kirsopp Lake értekezése „Jézus új mondásai s a *synoptikus problémá*”-ról alakilag és tartalmilag jeles. Az oxirynhosi töredék „címe” helyesen nem „logia” — a hogy Grenfell és Hunter nevezték, hanem miként az ujonnan felfedezett címirat is igazolja: „logoi” = mondások, a *logoi* szó előtt olvashatatlán jelző nem *csudálatos*, hanem a pásztori levelek s az Apok. vonatkozó helyeinek összevetésével inkább *hiteles* vagy *igazi*-ra helyesbitendő. Tamás neve előtt a ki nem betűzhető név (az Acta XX. 35. figyelembe vételével) valószínűleg Lukácsé és nem Pálé. S bár Tamás név szerint említetik e töredékes címben: a mondások gyűjteménye még sem azonosítható a Tamásevangeliummal. Sőt talán az eredeti gyűjteménye e logoi-nak *névtelen* collectio volt, melynek egy redactiója lehetett az, melyet az első evang. szerkesztője használt, kitől nevét is nyerte; egy másik pedig hihetőleg összeköttetésbe hozatott Judás Tamás nevével s úgy lehet, használta is ezt a T.-evangelium compilera. Hogy a felfedezett „mondások” valamely elveszett evang.-ból, természetesen azt az egyptomiak vagy pedig hébbek evang.-májból való töredék: ezt ma nem lehet megállapítani. Annyi kétségtelen, hogy e „logoi” ugyanazon conditiók terméke, mint a melyek a kanonikus iratokat létrehozták. „Úgy tetszik nekem — mondja a szerző — az új *mondások* közvetve jelentékenyen támogatják azt a nézetet, hogy evangéliumaink mögött két fajta tudósítás rejlik.” Az egyik a zsidóság céljaira szolgált s a mondásokat tartalmazta a teljes történeti rajz nélkül. A másik meg, valószínűleg a kimerítőbb történeti információ utáni vágyat kielégítendő — bizonyára igen hamar keletkezett kiváltképpen pogány körökben. A Márkevangelium ez utóbbi osztályba tartozhatott; a Grenfell és Hunt felfedezte *logoi* az előbbinek származékai lehetnek s ebbe a kategoriába tartozhatik a Máté-féle *logia* is. A Lukács-evangelium ellenben kísérlet gyanánt tekinthető a végre, hogy kielégítse Theofilus azon ohaját, hogy megismerje ama mondások eredetét, melyeken katekhuméni oktatása alapult. Ezért készült hát az az evangélium, mely a legrégebbi alakban közölt „logoi”-hoz annyi történeti háttérrel nyújtott, a mennyit csak lehetséges volt. Hatásos védőirat *Shebbeare* cikke („A liberalis theologia valódi értelme”) a szabadelvű theologia-ok mellett a nestoriusi eretnokség vádjával szemben. Műveikből vett intézetekkel igazolja, hogy ők inkább az Isten és világról való metafizikai felfogásban, mint a Jézus egyéniségének vallásos értékelésében térnek el a régi theologia-ok álláspontjától, s ez idealista bölcselők írásaiban a vallásos hitnek oly nyilvánvaló jelei láthatók, mint akár a hitújhdás énekszerzőjének műveiben, mert ezek is a Krisztussal való unióban találják a lélek igazi békéjét s a külsőleges csodák helyett a kegyelmi ajándék *belső* csodáját ohajtják.

Bacon: „*I jánosi kérdés*” c. korábbi tanulmányának befejezésül (Ismert. e lap 1906. évf. 79. l.) az indirect *belső* bizonyi-

tékokat vizsgálva, ezek alapján megállapíttottnak veszi, hogy egy Efezusban élt zsidó eredetű s Jeruzsálemben és egyéb szent helyeken megfordult névtelen ker. bölcseő és presbitertől származnak a János neve alá foglalt iratok. Meg sem kísérli e szerző, hogy Jézusra való visszaemlékezései tárházából — ha volt neki ilyen — merítsen, hanem legnagyobbrészt a páli christologia és soteriologia nagy témáival operál. De föltehető, hogy használja a Márk és Luk. evang.-ot s talán Mátéét is, és bizonyos jelekből következtethetőleg közvetve vagy közvetlenül valamely nem kanonikus tradíciókórból is merít, melynek egyes részei a Ján. ev. appendixének szerzője előtt is ösmertek valának. „Az efezusi kanon öt iratában“ a Pál apostol kora utáni *második* generáció törekvése nyer kifejezést, részben, hogy védekezzék a pseudo-paulinismussal és a dokéta gnosticizmussal szemben, részben, hogy a Krisztus egyházának ezen iratok által képviselt iránya az anyaszentegyházéhoz hasonló biztos álláspontot foglaljon el a Jézus történeti életére s az általa adott új parancsolatra nézve.

Áprilisi szám.

Ripon püspöke „Az Úr szolgájának nevelése“ címen magvasan értekezik a lelkészképzésről. Henty Jones Balfour „The Foundations of Belief“ c. hirneves művének 8. kiadása alkalmából alaposan, de kiméletlenül bírálja B.-t („*B. mint Sophista*“), ki a helyett, hogy a vallásos hitnek újabb támaszát adta volna könyvében: „a vallást meg nem öli, de élni sem hagyja!“ . . . H. Mallock: „*A theismus keresztyje*“ c. dolgozatában vitatja, hogy a materializmus és spiritualizmus közt a „keresztező pontot“ nem „az anyag reálításának, hanem az emberi *szabadakarat* reálításának kérdése képezi“. Erre kell hát helyezni a theismus védelmét s az individualis szellemnek és akaratnak az universalishoz való viszonyát tisztába hozni és nem szabad megengedni hogy — mint Romanes Gore püspök által kiadott posthumus művében teszi — hiányos és téves bizonyítékokkal védelmezzék a theismus igazát, mert ez károsabb, mint ha erőtlen argumentumokkal ostromolják.

Garrod-nak cikke: „*Keresztyén, görög vagy góth-e?*“ — kerettségével tűnik ki: A görög és keresztyén morált megkülömböztető osztályozást ki nem elégítőnek és tévesnek tartván, fölvesz egy harmadikat is, mit jobb név híján „*góth morálnak*“ nevez. A görög moral typusa a „*φιάνθρωπος*“, a keresztyéné a „szent“ ember, s a góthé: a *gentleman*, a lovagiasság és becsületérzés jellem vonásaival. A tipicus görög Odysseus levén — a „görög-gentleman“ fogalma képtelenség, a tipicus zsidó, Dávid szintén nem gentleman: a becsületérzés hiánya miatt (Bethsabe esete!), s a kegyes keresztyén sem az, mert nem lovagias — nem bárbajozik. Ez a gentleman-typus az északi népek szelleméből fakadt, s ez az új morál ezek körében él és hat leginkább,

erőteljes, életképes s mint szerző jósolja, — de nem bizonyítja, — nagy jövőre hivatott. Inkább szellemeskedő és szertelenkedő, mint tudományos alapon álló dolgozat.

Prof. Charles: „*A 12 pátriárkha testámentuma*“ néven ismert műről megállapítja, hogy zsidó termék s eredetileg héber nyelven iratott és ebből fordítottatott görögre. Keletkezési ideje a Kr. e. 137.—105. évek közé esik s ennél fogva a Kr. e. második század korszellemének megismeréséhez elsőrangú történeti documentum. Szellemző sajátága, hogy nem a Juda, hanem a Levi nemzetiségéből várja a Messiás származását — ebből vevén eredetét a nagy Makkabeus család is, melynek egyik tagja, Hircanus János, egy személyben próféta, főpap és király vala. E könyv a zsidó egyházban egyébként erkölcsstani kézikönyv volt s hatása úgy az eszmékben, mint a kifejezésekben fölismerhető az új testamentomi iratokban. Bizonyosnak látszik, hogy ismerte és használta Pál ap., használhatta Jakab, a II. Péter lev. szerzője s az evang. ok írói is. Sőt — szerzővel szólva — bajos elképzelnünk, hogy maga Jézus is ne ismerte volna a 12 pátriárkha testámentuma szövegét. Értékes dolgozat — új tárgyról.

Tuker: „*A klasszikus és ker. Róma vallása*“ című értekezésében meggyőzően mutatja ki a pogány római szellem és institúciók hatását, a római kath. egyházra s intézményeire.

A juliusi szdm egy cikksorozattal kezdődik a ker. vallásnak nem ker. vallási szempontból való vizsgálatáról s e nemben az első *Montefiore* dolgozata: „*A synoptikus evang.-ok és a zsidó felfogás*“ címen. Szigoruan tudományos alapon igazolja M., hogy a ker. vallás eredetisége nem egyes ily eszmékben — Isten „*atya*“ könyörülő, szeretetteljes, vagy előbb kell megbékélnünk atyánkfival s ezután keresni az Istennel kibékülést stb. — áll: ezek a zsidóságtól kölcsönöztek; hanem a héber irodalom legértékesebb gyöngyszemeinek a chaosból való kiválogatásában s — egy kitünő tanító szájába adva és életével igazolva — annyi jeles vallási és erkölcsi doktrinának, egyetlen egy könyvbe összefoglalásában, egyes kiváló eszmének punctum saliens-zé tételében s a régi tan egynémelyikének „*a legnagyobb vallási genius* brilliáns elmeélével“ történő ellentétezésében és kombinációjában található meg. Eredeti a kifejezési forma s az enthusiasmus és a szenvedelem s az intenzitásnak az az izzó heve, melylyel a vallás és erkölcs egybekapcsolatott; az igazi prófétai hang — a bensőre utalás a külsőleges helyett, az ó-test.-i tanok mélyítése. magasabb s nemesebb szempontra helyezése, de kivált a testi-lelki nyomorultak iránti gyengédség kifejezése gyönyörű példákban, a lemondás, keresztünk békés hordozása s az önmegszentelődésre buzdítás. A bűnről s a bűnösökről való felfogás — a megmenteni kész sympathia s az üdvöztető szeretet minden lélek iránt, a másokért való hű szolgálat, az alázatosság, gyarlóságaink megismerése s vétkeinknek bűnbánó pupilikánosszerű

bevallása — ezek képezik a Kr. vallásának elsőrangú tulajdonait s adnak neki (nem szólván a házassági elválást, a nőket s a hitet illető kérdésekről) olyan nagy kiválóságot.

Trevelyan „*Sajnálatra méltók-e az agnostikusok*“ c. dolgozatában az orthodox theismus ama vádjával szemben védi az agnosticizmust, mintha az merő pessimismus volna. *M'Giffert* pedig Herdernek Spinoza Isten-fogalmáról írt könyvét („Gott, einige Gespräche“) mint a legnagyobb érdekességű művet mutatja be jellemző idézetekben. *M'Cabe* viszonyválaszul Lodge-nak Haeckelről írt (1905. évf. januári számban: „Ész és anyag“ c.) kárhóztató bírálatára kimutatja, hogy e kifogásoló megjegyzések részint L.-nak H.-étől eltérő felfogásából, részint H. tanainak félremagyarázásából és értéséből s főként abból a tényből származnak, hogy a L. által *szinigaszág* gyanánt feltüntetett egyes tételek — a legkiválóbb szakférfiak tanításával igazoltan — tájékozatlanság szülte tévedések.

Torkild Skat Rørdam: „*Mi volt Márk evang.-nak elveszett vége*“ c. erős kritikával megírt értékes tanulmányában ama megdönthetetlen tényből indulván ki, hogy a Luk. és a Máté evang. editorai mind a ketten használtak egy *írott* Márkot, megállapítja, hogy a Luk. XXIII (55.) 56. — XXIV. 53. (a 7. 8. és 10. v. kivételével, mely szerkesztői betoldás) nem Márk-féle forrásból, hanem zsidós-keresztyén jeruzsálemi traditióból származik, melynek *szóbeli* alakjában a Jeruzsálemben történt első (Krisztus) jelenés leírásának vége egybeolvadt a második jelenésnek az elejével, — a galileai kristofánia előadása pedig elmaradt s ez okból mellőzi az ezen forrásból merített Lukács is. Majd rendkívüli éles elmével igazolván, miért kellett jelenéseknek végbemenni Jeruzsálemben, tulajdonképpen tárgyára tér s kimutatja, hogy a Márk ev. befejezésének egy része (a XVI. 8. versében az *ἐφοβοῦντογάρ* után okvetlen kellett még valaminek következni — a helyes értelem végett!) a Máté XXVIII. 9. 10. s 16—20 versekben található fel — az utóbbi szövegét a Máté-editor részben módosítván. — Szerző conclusiója ez: a Márk evang. elveszett befejezése tartalmazza 1) a szent asszonyoknak, 2) Péternek és 3) az apostoloknak lett jeruzsálemi jelenéseket; majd 4) a tanítványoknak Galileában volt jelenést, mely azonos a I. Kor. XV. 6.-ban foglalt „500 atyafiak“ kristofániájával s a Luk.-evang. ős forrásában kinyomozott, — aztán mellőzött galileai jelenéssel, — és (hihetőleg) egy leírást a Luk. XXIV. 47.—53., Acta I. 4.—12. s a I. Kor. XV. 7.-ben megőrzött bucsújelenetről, de a mely rész valószínűleg elveszett az írott Márk-forrás végéről akkorra, a midőn azt a Máté ev. szerkesztője használta, mely föltevés különös támogatást nyerhet annak beigazolásával, hogy a Máté ev. legvégén a *συντελειὰς τοῦ αἵματος* kifejezés szerkesztői hozzátdás. S a 4. evang.-nak a feltámadásról szóló elbeszéléseit is viszonyítva a synoptikusok előadásához, konstatálja, hogy az

eredeti Luk. és a Márk-féle források a sorrendet s a lényeges pontokat tekintve megegyeznek a I. Kor. XV. f-ben Pál által nyújtott előadással s annak hitelességét megerősítik. Ép így a János-evang. — sajátossága mellett is — a lényegbeli dolgokat illetőleg beleilleszkedik a 3 első evang. adatainak keretébe s a *tényeket* velök egyezőleg adja elő. A feltámadás hite ennél fogva ős eredeti forrásokban egyezően megőrzött *tényen* alapul s nem mondhatjuk neuro-hystericus tünetmenny eredményének, kivált ha saját életünkben tapasztaltuk az új életre támadásnak erejét.

Októberi szám.

Prof. Anesaki: „*Milyennek tartja a ker.-séged egy japán buddhista*“ c. tanulmányában párhuzamot vonva a ker. és buddhista vallás létrejövetele közt, az alapítóknak tanítványaikhoz intézett parancsával igazolja, hogy mind a kettő *universalis* vallás alapításának igényével lép föl. S folytatja a parallelt a mesterek egyénisége, jelleme és tanainak rajzolásával és a szentháromságtant keresztyénségnek nevezi a buddhizmusban, a logostant pedig buddhistá-nak a ker.-ségben. A vallási türelem és sympathia érzetéből fakadólag azt vallja: „Buddhában való hitünk hit a Kr.-ban. mi látjuk Kr.-t. mert látjuk B.-t.“ . . . „az egyik jött hozzánk, hogy megszabadítson bennünket a szenvedély és fősvénység kötelékeiből . . . Evangélioma az elmélkedéssel megszerezhető lemondás, de a mely soh'se visz a pantheisticus vagy nihilisticus bölcsekedés álmódózó quietismusába, hanem megtisztítja az emberi aktivitást a csendes fölvilágosultság által s ösztönzi az összes teremtetések iránti szeretetre a megtestestült Dharmában való hit által. A másik megjelent testben mint „embernek fia“, hogy megváltson minket a bűntől, visszaszerezze számunkra „atyánknak“ szeretetét s megszabadítson az önöséghez való kapzsi ragaszkodástól. Evangeliuma a szeretetnek és reménységnek ígéje, de soha se' a gyűlöleté és hiúságé“ stb. S ily szellemben állítja egymás mellé a két vallás művészeti és erkölcsi irányzatában feltűnő hasonló vonásokat; kifejezven reményét, hogy: buddhizmus és ker.-ség meg fogják érteni egymást. sőt a krisztusi eszménynek befogadására előkészítve a talaj a jobb lelkekben — csak a szeretet jegyében terjesztessék kelet népei elé az Isten- és emberszeretet vallása.

Rokonszenves *visszhang e cikkre a szerkesztő válasza*. („*Veszélyeztetve van-e a ker.-ség erkölcsi fensőbbége*“), melyben a minden téren rohamosan fejlődő s a műveltségnek és erkölcsi érettségnek kiváló jeleit mutató japán nemzet példájával bizonyítja, hogy a buddhizmus ma is élő és ható erő s riválisa a ker.-ségnek. Igaz, hogy a Krisztus vallásának erkölcsi eszménye sokkalta magasabban álló amazénál. De a ker. világ élete mily messze elmaradt az ideáltól! . . . az idegen nemzet és vallás példája tanítson minket a krisztusi eszmény megvalósítására az emberi életvi-

szonyok összes térein, s őszinte méltánylására a többi vallás-erkölcsi rendszereknek, a melyek között a buddhismus főleg fejlettebb alakjában, nem mint idegen áll a keresztyénséggel szemben. E két vallás közeledik egymáshoz s közeledésük egy jobb kor hajnalát jelenti.

„*A mechanismus és a morál*“ c. dolgozatban *Ward* a természettudomány s az erkölcsstan egyházhoz való viszonyát vizsgálva ama meggyőződésének ad kifejezést, hogy a materializmusnak az utóbbi félszázadban történt bukása s a neutral-monizmusnak a mechanikus iránytól való elfordulása és a teleologikus felfogás felé hajlása — melynek kitünő példáját láthatjuk *Haeckel*ben — arra mutat, hogy közel van a világnak a jó fogalmában kulmináló spirituálistikus interpretációja. *Ovenden* az újabb fölfedezések adataival érdekesen bizonyítja azt a tételt, hogy miként az *eszméinknek* való engedelmesség erőt kelt föl bennünk s így összes munkáinknak eredete és oka az eszmében van; épp úgy az örök *eszméből* emanált végtelen erőben lehet föltalálnunk az universonum alkotmányának végleges megfejtését.

Keane: „az ó-test-inspirációja ellen szóló erkölcsi bizonyíték“ címmel kemény kritikát mond a „*Pulpit Commentary*“ nagynevű íróiról, a kik a Jahwét alacsony erkölcsűnek feltüntető locusokat szántsándékkal enyhébben adják vissza fordításukban, allegorizáló magyarázatukban pedig kiforgatják az értelméből; holott jobb szolgálatot tennének az igazságnak, ha őszintén kijelentve hogy a héber nép erkölcsi felfogása isten-fogalmában is megtetszik — e helyeket természetes értelmök szerint magyaráznák, mert semmiféle allegorizálással se cáfolható meg az a tény, hogy ezek ellene bizonyítanak az ó szöv.-i iratok Istentől illetett voltának.

Gordon: „*A Genesisben foglalt elbeszélések vallásos értékét*“ vizsgálva, kiemeli, hogy azok se tudományos leírást, se történeti documentumot nem képeznek, hanem az I.—XI. f.-ben foglaltak részben babyloni forrásokból átvett mythosok, a XII.—L. f.-ben levők pedig némi történeti maggal bíró legendák. De akár eredetiek, akár kölcsönzöttek: mindig magukon viselik Izrael vallási geniusának bélyegét, — „a mindeneket teremtő és igazgató Isten fénylő visszasugárzásai“ — s a maguk nemében unikumok. S a mily joggal mondhatjuk, hogy Izrael vallási geniusának köszönhetik jelen alakjokat, épp úgy vallhatjuk azt is, hogy az élő Isten inspirációja folytán jöttek létre, elütő módon bár, mint a próféták igéi vagy a zsoltáríró hymnusai.